

1029
11/2/43

GÂNDIREA MAGICĂ

In a două jumătate a secolului trecut, când spiritul european, după secole de reflexiune asupra sa, își permitea să creadă că a descoperit eternele sale baze, când nu de mult filosoful Kant oferise, după o inelungată trudă, o tablă completă a tuturor posibilităților de gândire, în care se erăte în forme ultime ale spiritului omenești, cum este posibila natură, cum este posibila arta, morala, religia etc., tocmai de departe se aminte un fapt nou, menit să producă o mare neliniște în interiorul acestei impăcări cu sine a spiritului european. Dintr-un interes nascut succesiv în urma unor observații făcute de călătorii din ținuturile îndepărtațe ale Africei și Australiei, câțiva oameni de știință europeni s-au dus ei însuși în multe din ținuturile menționate, cu scopul să studieze modul de manifestare al popoarelor bagătinașe. Rezultatele au fost mai mult decât surprinzătoare. Pentru noi cei de astăzi, care am consumat rezultatele acestor descoperiri, lucrurile pot fi prezentate în adevărată lor semnificație. Putem constata înță că sfârșitul secolului trecut este băntuit de problemele puse prin descoperirile etnologice aduse din aceste înapoiate ținuturi. S-a văzut atunci că există noi posibilități ale spiritului omenești, că există noi funcțiuni psihice, noi conținuturi cu care aceste funcțiuni operează; cu alte cuvinte s'a prezentat în fața europeanului o nouă lume, un nou continent spiritual. Împui a răvășit multe din credințele colului si XIX-lea. Asemenea unui acid, el a patruns pe la unele structuri nucleare ale gândirii omenești. E suficient să amintim cu căldură ardoare, pe de o parte, și cu căldură îngrăjorare și tristețe, pe de

alta parte și început să se discute conciuziunile scoase din filosofia kantiană : Kant nu a putut să fixeze latura pur formală a spiritului omenește. Kant, prin tabla categoriilor, nu a putut găsi o formulă ultimă și definitivă a posibilităților intelectului. Ultima concluziune a fost aproape dezolantă. Ea se formula căm astfel : tot ceea ce știm noi despre spiritul omenește este un dat relativ. În spațiu și în timp, sunt posibile și alte structuri radicale. Cum a fost în stare să pună astfel de probleme descoperirile despre care vorbim ? Care este datul ce a scărmnit atât de adânc gândirea europeană ?

Câteva fapte curioase sunt în stare să răspundă la aceste întrebări. Bunăoare, membrii unuia dintre aceste triburi înapoiate, pe nume Bororo, deși știau ce este un papagal roșu, totuș susțineau cu convingere, pe care o dă indisutabilă realitate, că ei sunt papagali roșii. Niciodată nu s-a putut căzi în ochii lor nimic din incurcătura pe care o are cel mai umil cetățean al Europei, la confuzie între noțiunee de om și cea de papagal. Aceste triburi nu faceau distincții între vis și realitate. Visând că a ucis pe cineva, erau pur și simplu un criminel sub toate raporturile posibile. În mintea acestor îndepărtați seminții omul se compunea din trei parti : corp, suflet și nume. Iata trei concepte pe același plan de realitate. Si lucru și mai interesant e faptul că lumea acestor oameni era impregnată de o ciudată populație de duhuri, care în tainiștile lor mijloceaau și determinau orice posibilitate a obiectelor concrete. Unele aduceau moarte, altele viață, unele boala, altele temaduirea, unele ploaia, altele seceta. Unele urneau apele, altele imblanțeau animalele, etc. Esențial este că, în lumea acestor duhuri, se puteau străbate cu gândul. Necesașă doar anumite practici, sau anumite rituri. Astfel acești andivizi sunt vazuți cum, prin o serie întreagă de gesturi, unele numite vrăji, sau invocații, altele blestem etc., comandaau moartea, chemau boala, sau temaduirile, ploile, sau încercau să determine orice alt raport între diferite fenomene.

Cu alte cuvinte, s'a observat în aceste cazuri încercarea de a exercita anumite puteri ale gândului asupra lucrurilor neinsuflețite, un amestec curios între forțe sufletești și forțe ale naturii moarte.

În urma acestor extrem de interesante observații, s'a ajuns cu puși repezi la constatarea că europeanul stă în fața unei noi lumi, ca rezultat al unei noi structuri mintale. Dupa o impresie globală s'a botezat aceasta nouă structură cu termenul de mentalitate primitivă. Mentalitatea primitivă reprezintă un nou mod de înțelegere, provenit din o nouă aplicare a gândirii la fenomenele lumii inconjuratoare. Ceea ce bate la ochi în prima linie, este faptul că primativul stabilește între fenomene altfel de raporturi decât europeanul, reieșind de aici, o altă posibilitate de explicație. Obiectele, în lumea primativului, erau investite cu calități și erau neglijate, sau cu totul neconoscute în lumea civilizatului. S'a ajuns la concluzia că nouile reporturi, pe care primativul le stabilește între obiecte, răsăr dintr-o nouă atmosferă în care el își exercita puterile sale de înțelegere. Dupa multe ocoliri, s'a numit această atmosferă magică. Astfel, de câte ori să căută să se circumscrie în termeni, mentalitatea primitivă, totdeauna a fost însoțită de epitetul de magic. Să urmărim ce înseamnă atributul de magic, prin care se caracterizează esențial aceasta nouă descoperire în lumea spiritului.

Din cauza întrebuițării acestui cuvant în diverse situații trebuie să recunoștem că nu toate lumini poată să fie de acord cu esențialele semnificații pe care el le implică. Pentru noi, prima semnificație a noțiunii de magic vine de acolo că ea implică un raport misterios între două fenomene, sau două obiecte. Ni se pare extrem de curios să vedem bunăoare, în faușul lui Goethe, cum, la un anumit moment, în urma unei secrete intervenții, din paharele cu vin crește para de făcăre. În multe cazuri se aude de așe numite vrăji, bunăoare, îndeplinindu-se anumite ritualuri, cu un fir de par al unei persoane, aceea persoană cade prada neputincioasă a unei boale sau a unei dragoste. Misteriosul în aceste două cazuri este .

raportul dintre fenomene. și anume, nu putem înțelege sub niciun preț legătura determinativa între vin și flacără, sau între firul de păr și boala, sau dragosteasă cuiva. Cuvântul misterios are o semnificație precisă. Raportul între două obiecte este misterios, din punct de vedere rational. Nu putem înțelege trecerea de la vin la flacără, sau de la firul de păr și boala cuiva, prin elemente cuprinse în natura obiectelor respective. Cu alte cuvinte, nu putem construi legătura cauzală, sau o putem construi cu mult mai puțin, decat ~~intre~~ în raportul dintre fierberea apei și temperatura de unăsuta grade, înțelegere pe care civilizatul pretinde că o are. Din acest motiv deducem că magicul presupune un raport irațional între lucruri. Am putea să ne exprimăm mai vag, totuș mai potrivit situației spunând, că magicul privește lucrurile într-o atmosferă sau perspectivă de irrationalitate. Astfel irrationalitatea este caracterul fundamental al magicului sau al magiei. Repetăm: aceasta însemnează că raporturile dintre obiecte sunt construite nu după calitățile pe care civilizatul le are despre obiect în limita sensibilității și a inteligenței sale, ci prin intervenția unor alte atribute. De ce natură sunt aceste atribute, vom vedea în alta parte, deocamdată spunem astăzi: în mintea magicei, atributele respective aparțin obiectului, pe când pentru civilizat, ele sunt ineferați de orice obiect posibil. Aici vine o esenție la deosebire între conceptul de obiect la primitiv și la civilizat.

Carakterul magiei, care vede lumea într-o atmosferă irațională, constituie un fapt vag exprimat. De aceea vom stabili anumite trepte, care arată o gradăriune a procesului magic. În prima linie, găsim între două sau mai multe obiecte de constatare irațional. Spre exemplu, când membrii tribului bororo spun: „noi suntem papagali roșii”, reportul dintre ~~animalix~~ ~~maxxix~~ om și papagal comportă un teribil hiatus rational. O scara superioară procesului magic apare atunci, când constatăm un raport de determinare între două fenomene. Un obiect, prin anumite calități ale sale, determină alt obiect. În acest caz, ar intra, spre exemplu, firul de păr vrăjit care alunga, sau aduce boala. Perspectiva magica, în acest al doilea caz, devine mai densă, prin faptul că apar noi calități în

fenomen, care se constituie ca forță ce determină alte fenomene. În al treilea stadiu și procesului magic se face evident atunci, când putem constata o putere a gândului, care pentru civilizat, pare un miracol adesea, un caz dincolo de puterea obișnuită de pricere. Este cunoscută expresia de magie neagră, adică faptul de a produce influență asupra numitor obiecte sau persoane de la distanță. ~~ermanul se întrebă în ceaza mai mult în lojile masonice, când prin anumite procedee, erau înșelărate anumite persoane indezirabile, din orice ținuturi să ar fi venit~~ ele. Aici iraționalitatea atinge un punct culminant. Pentru că oricărui să ar părea că e posibilă acțiunea la distanță pentru obiecte, lucru ~~care~~ nu se pare, credea încă și vestitul Newton, totuși raportul de determinare între fenomene, spărținând unor tărâmuri atât de radical diferențiate, cum este acel al gândului și al materiei, implică serioase dificultăți de înțelegere pentru mintea normală constituită.

ACESTE sunt cele mai însemnante trepte ale magiciului. Prin ele se arată un mod aparte de înțelegere a fenomenelor. Am numit acest mod pur și simplu irațional. Cercetătorii vieții primitive, viață în care prevalează astfel de moduri de înțelegere, au căutat să dea septului o explicație, procedând la o sistematizare a datelor, ei nu s-au putut feri de un punct de vedere – care, cu toate criticile care i s-au adus, nu totuși ni se pare sanatos – și anume, de comparația cu lumea civilizației. S-a ajuns astfel la constatarea că, prin acest fel de a vedea, primitivul nu respectă regulile elementare ale gândirii logice. Spre exemplu, când face confuzia între noțiunea de om și cea de papagal, nu respectă principiul identității și deasemenea categoria substanței. Când vede raporturi determinative, pe baza de atribute straine obiectelor, nu respectă categoria cauzalității etc. Sociologul francez L. Brühl este acela care, gândind sistematic aceste considerații, a ajuns la concluziunea că a ajuns în fața unei noi structuri mentale pe care el o numește prelogică. Levy Brühl nu vorbește despre o mentalitate magico-proprietate și, ci despre un caracter magic al mentalității.

teții primitive. Cel care întrebuițează sistematic termenul de gândire magica, dandu-i un conținut precis, este filosoful L. Blaga. Pentru acesta gândirea magica este aceea funcțiune sufletească care lucrează cu astfel de raporturi dintre lucruri, pe care noi le-am descris mai sus ca magice. Accentuăm că pentru Lucian Blaga termenul de magie se referă la conținutul sau la obiectele pe care gândirea în general le folosește ca în urma să se poate numi ea însăși gândire magica. Deci gândirea magica este structura sufletească care lucrează sistematic cu raporturi magice sau pe scurt cu concepte magice.

Curiozitatea se abate însă de astă dată în altă parte și știau cum este posibila aceasta interesantă mentalitate și mai ales cum putem explica gândirea magica? Problema poate fi răsturnată pe diverse laturi, noi însă vom întrebuița un singur punct de vedere. Acestea va fi cel psihologic naturalist.

Studiindu-se desenele unor primitivi, s'a putut constata lucruri extrem de curioase. S'a văzut bunăoară că atunci când e vorba ca primitivul să deseneze un dușman, fiare sau om, il desemnează cu mult mai mare, decât pe o ființă indiferentă, sau prietenă. Explicația acestui ~~existențialism~~ sistemtic procedeu de reprezentare pare a fi sigură: perspectiva asupra obiectului, în lumea primitivului este determinată substanțial și de latura sa afectivă. Acest fapt este de o maximă importanță și-l redăm ca un punct crucial în explicarea psihologică naturaliste a gândirii magice.

Dupa o indelungată trudă și răbdare, civilizația a reușit în buna parte să-și despartă gândul de afect și fapta. În structura mintala a acestuia, noțiunea de obiect este rezultatul intelectului și al sensibilității, în sensul că un oricare conținut exterior nu poate avea alte atribuții, decât acelea posibile prin aceste două structuri mentale. Filosofia criticista este ~~xenofon~~ ceea mai fidelă expresie a noțiunii de obiect, posibile în mintea civilizației europene. Cum s'a ajuns la aceasta fază, este ușor de explicat. Numai în acest mod

obținem un maximum de adaptare la lumea exterioară, prin faptul că considerăm latura permanentă și necesară a lucrului. ~~primitiv~~ Însă nu a ajuns la acest punct de evoluție. La el noțiunea de obiect zace încă în magma vieții afective și volitionale, individuale și colective. Calitățile pe care obiectul le comportă derivează și din aceasta structură sufletească. De aceea nu e de mirare că obiectele, în lumea primitivului sunt încărcate cu intenții, cu tendințe, cu ură, cu dragoste, sunt pur și simplu încărcate cu forțele mediului psihic, ~~din~~ ~~xxxx~~ aceasta structură derivă nouile calități prin care pot stabili noi raporturi între obiecte între care și cele magice despre care am vorbit. Aici este sediul gândirii magice.

Europeanul, având o altă noțiune de obiect, spune pur și simplu că amesteca lumea dorințelor cu lumea obiectelor. El face distincție între aceste două planuri. Judecând dintr-untru mentalitatea primitivă, noi putem spune că, lucrurile nu stau tocmai așa. În lumea primitivului însăși obiectele posedează calități emanate din structura emotivă și volitională, pentru că lumea obiectelor se construiește integral în aceasta plasă. Iată o diferență radicală de structură. Eufratul pentru un european actual este un fluviu de dimensiuni mijlocii, populat de animale din diferite specii zoologice, cu plante aparținând diferitelor clase și cu fel și fel de minerale. Forma și acțiunea acestor obiecte este determinată de calitățile sensibile și raporturile răționale ale lor. Pentru omul mileniului trecut, eufratul este un râu populat cu animale bune și rele, sfinte și blestemate, cu plante miraculoase și cu tot astfel de minerale. Forma, puterile de acționare, precum și raportul între aceste obiecte depind de dorințele omului. Acest râu se plasează în mod obiectiv în alt spațiu. Mi se pare într-un spațiu legendar. Noi spunem într-un spațiu magic.

Încă o ultima întrebare și anume, ce loc ocupa gândirea magica în evoluția gândirii omenești? Putem circumscrise în timp și spațiu acest mod de gândire sau nu? La ultima întrebare nu putem răspunde atât de ușor după cum s-ar parea, fiindca în vreme ce unii - în momentul descoperi-

rii mentalității primitive erau aplicăți să atribuie acest mod de înțelegere numai lumii primitive, scurt timp după aceea, alții au încercat să facă din gândirea magico-un mod general omeneșc, uneori învinindu-l cu categorii și puteri neegalate de niciun alt mod de gândire. În general i s'a dat o prioritate acestui fel de gândire, față de gândirea rațională. Ne ținem și de astă dată pe lângă o perspectivă psihologică naturalistă.

Perspectiva magico-asupra lumii, sau să-i spunem, după cele explicate gândirea magico este un dat al mentalității primitive. Propoziții de mai sus este adevarata în sensul că aceasta zona a existenței umane, se manifestă ca o structură care păstrează caracteristicile lumii primitivelui. Raptul nu însemnează că fenomene magice, sau gesturi magice, nu sunt posibile decât înăuntrul acestei lumii. E ușor de constatat că lumea civilizatului adeseori este vizitată de fenomene magice. Avem cîteva categorii mai importante de astfel de fenomene.

În prima linie, lumea copilului este stăpânita adeseori de perspectiva magico-Nu ieșe din grinda pentru copil, e înzestrată cu fel și fel de puteri și intenționi. Ea este ~~existențială~~ atotcîtitoră și se pune singura în acțiune, când trebuie. Mama sau tatăl nu este decât un extrem de secundar prilej pentru astfel de acțiuni. Pe de altă parte, cine cunoaște căruț de puțin psihologia infantilă, își poate da seama de modul irațional, în care copilul își explică raportul între anumite obiecte. O a doua categorie de gesturi magice sunt observate în lumea omului simplu, ~~incult~~, să putea spune, vorbind într-o categorie sociologică, în lumea ~~xixixxatului~~ țăranului. Superstițiile și vrajile de care este adeseori populata lumea țăranului formează un punct culminant al gestului magic. Când pleci undeva și-ți iese cineva în cale cu un vas gol, îți merge prost. Să analizeze oricăine acestea superstiție și va vedea magma magico în care se scalda. O a treia serie de fenomene magice este oferita de anumitele fenomene de parapsihologie. Intră aici o serie de acte anormale ale spiritului uman. Din punct de vedere explicativ aceste acte sunt extrem de importante.

Prin ele se determină noi calități ale psihicului pe de o parte și ale obiectului pe de alta parte, necesare atmosferei magice. Sunt cunoscute tuturor fenomenele oculte încât nu mai necesită o amanunțită explicație. Ele se bazează bunaosă pe citirea gândului dela distanță, pe transmitemea gândului la distanță, cu posibilități de a acționa asupra obiectelor, cum este cazul spiritismului sau al magiei negre, despre care am vorbit. Foarte multe din aceste fenomene sunt suspectate de mentalitatea comună și mai ales de știința europeană, din cauze cu sunt amestecate până la un accentuat grad cu scamatoriiile. Există însă, în aceasta categorie, o serie de fenomene cări pot rezista cu vrednicie unei înțelegeri normale.

In secolul al XVIII-lea s-a îscăzut una dintre cele mai interesante certe între filozoful I. Kant și un cărecare om de știință scandinav, numit Schwedenborg. acest Schwedenborg era posesorul unei științe secrete. Darul său constă în a-și putea vedea gândurile, teoriile și visele. Le vedea și avea în conștință sensibile. Era pur și simplu posesorul unei rare puteri de clairviziune. Din acest motiv el cunoșteasă reporturi între lucruri, pe care mintea omenească normală nu le cunoștea. El susținea că obiectele au calități, prin care își destăinuiesc cu mult mai amplu și mai adecvat decât celorlalți oameni. Până și simplu posesorul unei rare suflarești pot avea funcții, care să le pună în contact cu lumea obiectelor în alt mod decât cel obișnuit. Spre exemplu însuși Goethe susținea că își vedea ideile. acest fenomen trebuie să-l credeam. Există o posibilitate de a turna în gânduri conținuturi sensibile noi, care să meargă până la materializare. De aici și până la fenomenul ocult al reîncarnării nu ni se pare un pas prea mare. Unii susțin că sunt structuri suflarești care-și pot însuși o dublă materializare. Vestitul ocultist Rudi Steiner bunaosă, spore și sub figura unei superbe domnișoare, în situațiunile de transacție iata un picătău fenomenelor de parapsihologie, care poate primi o explicație, prin ceeace am spus mai înainte : lumea obiectelor se con-

struiește în alt spațiu psihic și cu mijloacarea unor funcții mai complexe decât la omul normal.

O a patra categorie de fenomene magice la civilizat e oferită de poezie. Poetul adeseori acordă obiectelor calități pe care mintea obișnuită nu le vede. În genere, lumea materială a poetului este plină de forțe sufletești. Floarea visează, opacul imbrățișează etc.

Prezența gândirii magice în lumea civilizatului primește o explicație acceptabilă în lumina psihologiei evolutive. Si anume, ~~în~~ ^{psihicul} uman este considerat ca o suprapunere de straturi care corespund diverselor epoci de evoluție. Viața sufletească, însă, formează o unitate strânsă. În diverse situații apare la lumina o structură veche din evoluția speciei, ca o amintire din copilarie. Gândirea magica este gândirea caracteristică primitivului. Structura sa este însă și în arhitectonica sufletească a civilizatului, stăpânita, bineînțeleasă de alte structuri suprapuse. Aceasta nu impiedică ca vechea structură să nu spără din cînd în cînd. Apare mai ales în copilarie, cînd individul întărește copilaria spetei, apare la oamenii cu o evoluție scăzută, apare în fenomene anormale, chiar patologice, și apare în poezie. Se vede, din acest punct de vedere, că Schiller a avut dreptate : poezia este sora buna cu copilaria, cu jocul și cu naivitatea.

Peste aceasta structură, însă, a crescut alta, aceea care caracterizează într-adevar pe omul civilizat. În termeni simpli, noua structură se numește gândire logică. O latură caracteristică a societății gândiri civilizate se desvoltă și prin noțiunea de experiență. În bună parte, între gândirea magica și cea civilizată, se interpune funcțiunea experienței în sensul că, între fenomene, numai acele raporturi sunt păstrate, care sunt verificate prin experiență. Se vorbim de spre avantajul acestui al doilea mod de gândire, ni se pare de prios. Oricât ar vrea să facă unii din gândirea magica un important dar omeneșc, invitându-ne să plangem după el, ca după un paradis pierdut, totuș credem ^{un lungus} că suntem pe un drum bun în cunoașterea lumii. D

Că despre partea noastră, suntem convinși că cel mai teribil posesor al gândirii magice, nici chiar magii care s-au închinat domnului n'au știut nici lucruri mai multe, nici mai adevărate despre lumea obiectelor, decât un modest profesor de fizică de astăzi. Aceasta nu ne impiedeca să nu trăim catedrate în vechea structură. În structura magica lucrurile sunt deslegate de raporturile lor necesare și nu sunt controlabile prin experiență. Fantezia ramane în drăguț voie. Ele împrumută puteri apocaliptice. Altădată un profesor de liceu ne povestea cum prezența unei flori i-a determinat pasiunea sa făga de cineva. El credea în miraculoasa putere a florii. Credem și noi. Astezi ne dă seamă că tot ce spunea era numai frumos, nu și adevărat. Magicul este un bun prieten și frumosului. Poate de aceea omului ii place să evadeze în îndepărtațul său trecut. Misează cum visseaza râsa de curte la libertatea și timpul cand era ~~în~~ salbatoca.

Ferdei Barbu